

Miloš Milenković¹Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu**Isidora Jarić²****Ognjen Radonjić³**Odeljenje za sociologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

O UTICAJU BENEVOLENTNE ASIMETRIJE NA METODOLOŠKI DIZAJN ISTRAŽIVANJA NA PRIMERU JEDNOG TEKUĆEG INTERDISCIPLI- NARNOG ISTRAŽIVANJA ROMA U SRBIJI*

Apstrakt Dok standardne etičko-političke restrikcije u pogledu objavljivanja odnosno neobjavljivanja rezultata istraživanja sprovedenih među marginalizovanim populacijama zauzimaju značajno mesto u metodologiji socioekonomskih i sociokulturnih istraživanja, njihov uticaj na sam dizajn istraživanja ne zauzima značajnije mesto u metodološkom kurikulumu relevantnih disciplina niti je bio predmet šireg razmatranja u domaćoj metodološkoj literaturi. U članku se promišlja uticaj etičko-političkih problematizacija na metod, preciznije na sam dizajn istraživanja, uočen tokom odvijanja jednog interdisciplinarnog istraživanja Roma u Srbiji, i skicira princip benevolentne asimetrije, artikulisan tokom rada na ovom projektu. Hipoteza, prema kojoj metod u užem smislu ne može biti autonoman u odnosu na etičko-političke faktore, proverena je i potvrđena i na planu pred-terenskih i na planu posleterenskih razmatranja. U analizi naglasak nije stavljen na izolovana tipična pitanja profesionalne i istraživačke etike, već na njihov međuodnos sa konzervativno shvaćenim metodološkim dizajnom.

¹ milmil@f.bg.ac.rs

² ijaric@f.bg.ac.rs

³ oradonji@f.bg.ac.rs

* Članak je rezultat osnovnih teorijskih istraživanja u okviru projekata Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja: "Identitetske politike Evropske unije: Prilagođavanje i primena u Republici Srbiji" (177017) i "Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri (179035). Multidisciplinarni istraživački tim je formiran a empirijski materijal prikupljen tokom istraživanja sprovedenog u okviru projekta "Društveni i kulturni potencijali romske etničke zajednice u Srbiji" Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu koji je finansirao Fond za otvoreno društvo, Srbija tokom 2013. i 2014. godine, širom Republike Srbije.

Tokom istraživanja je potvrđeno da dobijanje informisanog pristanka vrši značajnu distorziju tipa i kvaliteta informacija koje daju informanti. Dalje, utvrđeno je da je asimetrično benevolentno istraživanje, koje programski ima za cilj da doprinese proučavanoj zajednici, značajno zakomplikovano odbijanjem samih informanata, posebno onih koji uživaju ugled u lokalnim zajednicama, da ostanu anonimni, što takođe poziva na kontekstualno prilagođavanje etičkih standarda istraživanja. Konačno, ispostavilo se to, da se nanošenje štete proučavanima izbegava upravo nepridržavanjem etičkih protokola i smernica a ne njihovim pridržavanjem, kako glasi opšte normativno mesto. Za dalju debatu i diskusiju kandiduju se benigna autocenzura, kao izvagana mera brige da se informantima, involviranim istraživačima i institucijama ne nanese šteta s jedne strane, i postempiristički adisciplinarizam, kao mera približavanja akademskih i primenjenih istraživanja u pogledu integriteta, s druge.

Ključne reči: etika istraživanja – princip benevolentnosti, politika znanja – asimetrija, adisciplinarnost, metodologija društvenih nauka, etika istraživanja – društvene nauke, metodologija – humanističke discipline, manjinske populacije – istraživanje, refleksivnost, terensko istraživanje, etika – uticaj na metod, primenjena istraživanja – autocenzura, nauka – politička korektnost, sociologija – Srbija, ekonomija – Srbija, etnologija/sociokulturna antropologija – Srbija, Romi – Srbija

Uvod

U društveno-humanističkim naukama često i rado se ponosimo činjenicom da smo tokom prethodnih decenija inkorporirali socijalne, kulturne, istorijske, etičke i političke teme u metodologiju svojih istraživanja, temeljno prevazišavši klasični pozitivistički model koji metodologiju definiše isključivo kao logičko-epistemološku analizu naučne prakse i potragu za receptom "pravog" naučnog istraživanja na normativnom planu, koji procese, situacije i individue nadilazi uzdizanjem u vankontekstualnu sferu "nauke kao takve", zamišljane izvan konteksta svoje produkcije, recepcije i primene.⁴ Toliko smo ponosni, posebno u antropološkim, kvalitativnim sociološkim i kritičkim socioekonomskim istraživanjima, da smo postali skloni da zanemarimo činjenicu da su naše discipline u globalu vođene principom benevolentne asimetrije – pro-

⁴ O socijalizaciji, kulturalizaciji i istorizaciji antropološke metodologije, s posebnim osvrtom na to kako etičko-politički aspekti mogu da modifikuju tok istraživanja v. Milenković (2006; 2007a, 46-7; 2007b, 151; 2010, 58-62; 2009). O nerazdvoivosti etičko-političkih i teorijsko-metodoloških aspekata istraživanja u etičkom kodeksu najveće antropološke profesionalne asocijacije uprkos deklarativno insistiranju na proceduralnim etičkim standardima v. Tepavčević i Milenković (2008). U moru literature koja kontekstualizuje metod, prilikom interdisciplinarnog razmatranja korisno je početi od: Sen (1987); Acker, Barrz and Esseveld (1991); Sen, Stiglitz and Fitoussi (2010); Elborgh-Woytek et al. (2013).

gramski većinski orijentisane ka interesima onih bez moći u društvu i kulturi.⁵ Dok bi se naš ponos istorizacijom, socijalizacijom i kulturalizacijom metodologije još i mogao braniti onda kada proučavamo dominantne i/ili većinske populacije, postoji čitavo polje istraživanih tema koje, naizgled, ostaje potpuno imuno na tipične sociokulturne i etičko-političke korektive standardne logičko-epistemološki redukovane metodologije. Reč je o istraživanju marginalnih odnosno marginalizovanih grupa, koje u najvećoj meri ostaje ciljano ograničeno na političku korektnost (ili socijalnoteorijsku poželjnost) stavljanja na stranu proučavanih i koje, ne čudi, zahteva što veći stepen empirizma. U tom smislu, ovaj tip istraživanja je veoma konzervativan. Ta konzervativnost nije rezultat tradicionalizma već planske metodološke retradicionalizacije; ne izostanka svesti o neminovnosti sociokulturne kontekstualizacije proizvodnje i primene znanja već *naknadno* primenjenih restrikcija u tom pogledu. Kao da je proces socijalizacije i kulturalizacije metodologije, s posebnim naglaskom na etičko-političke aspekte istraživanja, sada prevagnuo u odnosu na standardnu pozitivističku matricu, tako da istraživanje manjinskih populacija postaje preterano moralizovano i politizovano kao i to, da u drugom koraku te naknadne etičko-političke ograde proizvode neoempiristički standard koji drugostepeno prividno briše svaku moralizaciju i politizaciju. Ne ulazeći na ovom mestu u komplikovane strukturne uzroke ovog jednostavnog rešenja, a posebno ne ulazeći ovde u neophodnu raspravu o tome da li je benevolentnoj etici istraživanja zaista neophodna asimetrična politika znanja, ovde ukratko izveštavamo o nalazima refleksivnog istraživanja u realnom vremenu.

U nastavno-naučnom polju društveno-humanističkih nauka, a uprkos činjenici da svaka pojedinačna disciplina vodi brigu o sebi i izučava sopstvenu istoriju, politiku i etiku, nema zvanično važećih obavezujućih akata koji bi regulisali tematiku istraživačke etike za celo nastavno-naučno polje. U nedo-

⁵ *Princip benevolentne asimetrije*, nastao fuzijom benevolentne etike istraživanja i asimetrične politike znanja društveno-humanističkih disciplina, može se iščitati iz ukupne produkcije o manjinskim i/ili marginalizovanim populacijama, a svakako zaslužuje zasebnu studiju u kojoj bi se objedinjeno razmotrile pouke etike istraživanja i politike znanja. Čitaoci zainteresovani za specijalan tretman koji manjinske i/ili marginalizovane grupe uživaju u sociokulturnim i socioekonomskim istraživanjima primere za dalju analizu pronaći će u: Bat-Ami (1994); Hooks, (1993); Knight, Rosa and Umaña-Taylor (2013); Zuberi and Bonilla-Silva (2008). Deluje da u čitavom istraživačkom području orijentisanom na ove populacije transformacija političke korektnosti i socijalnoteorijske poželjnosti u metodološki standard predstavlja fenomen koji pretili da ugrozi integritet istraživanja. Zato se opravdanje principa benevolentne asimetrije traži u *ciljevima* društveno-humanističkih nauka, dakle u širem kontekstu njihove istorije, institucionalizacije, u njihovom smislu i funkcijama u sociokulturnim kontekstima a ne isključivo na normativno-analitičkom planu metodologije redukovane na logičko-epistemološku analizu.

statku opšte regulative, institucijama, istraživačkim timovima ili pojedinačnim istraživačima ostavljeno da sami profilišu granice u kojima interesi utiču na znanje, i obrnuto. Preciznije, da stepen do kojeg će etičko-politička pitanja definisati prezentaciju otkrivenog i razumevanog podvrgnu filteru samosvesti ili refleksivne samokontrole. Briga, pa i strah od toga da rezultati naših istraživanja mogu naneti moralnu štetu informantima, nama samima ili institucijama u kojima radimo, ali i naneti političku štetu čitavim zajednicama, populacijama pa i nacijama, osnovna je dilema koja motiviše proliferaciju literature iz etike istraživanja u društveno-humanističkim naukama.⁶ Ipak, za razliku od ovih uobičajenih dilema, kao elemenata klasičnog etičko-metodološkog repertoara istraživanja društva i kulture usredsređenog na posledice istraživanja i, preciznije, na potencijalne posledice objavljivanja rezultata, u slučaju osetljivih grupa etičko-politička pitanja čak i *prethode* istraživanju, utičući direktno na sam dizajn istraživanja.

Preliminarna analiza relevantne literature ukazuje na predominaciju principa asimetrične benevolentnosti u proučavanjima manjinskih grupa u sociokulturnim i socioekonomskim istraživanjima. Ovaj princip kombinuje asimetriju s benevolentnošću. Naime, i osnovna i primenjena istraživanja nastoje da iznađu modalitete pomoći proučavanim grupama – zastupanja njihovih interesa, približavanja njihovih simboličkih svetova ili traganje za rešavanjem društvenih problema koji proističu ili su blisko povezani s činjenicom njihove marginalnosti odn. statusom manjine. Nastojanje da se nekomе pomogne podrazumeva postojanje prethodnih simpatija i lojalnosti (ili čak i otvoreno zalaganje za ciljeve proučavane grupe)⁷ koji ne samo da modifikuju već i konstituišu teorijsko-metodološki okvir, dajući smisao postojanju određenih tipova bavljenja određenim disciplinama. Zalaganje za proučavane podrazumeva i izvesni sentiment koji se razvija tokom samog istraživanja – naklonost prema proučavanima do koje dolazi onda, kada razumevanje položaja naših proučavanih u nama kreira moralni poriv da im pomognemo koji nadvladava meto-

⁶ Ovo nije prilika za detaljno promišljanje redukcija ugrađenih u udžbenička razmatranja etike sociokulturnih i socioekonomskih istraživanja. Ipak, zainteresovani čitaoci bi mogli da obrate pažnju na to, da se veze između etike i uže shvaćenog metoda uglavnom uspostavljaju ili pre ili nakon, a ne tokom istraživanja tj. da se podrazumeva i uglavnom ne preispituje ideja prilagođavanja metoda kontekstu u realnom vremenu. Zato se u načelu etnografija i posmatra individualistički, gotovo personalistički, kao nepodložna metodološkoj formalizaciji koja bi suspendovala uticaj istraživača ili proučavanih na rezultate istraživanja. V. Milenković (2007c); Izrael i Hej (2012).

⁷ V. Naumović (1997; 1998) za objašnjenje višestrukih lojalnosti istraživača koji su i pripadnici proučavanih populacija, posebno u idiomu nacionalne nauke. Za nastojanje da istraživač pomogne proučavanima time što zadržava objektivnu distancu priklikom proučavanja marginalizovanih grupa v. Žikić (2007).

dološki poredak i vrši povratni uticaj na tok i rezultate istraživanja.⁸ Ovaj sentiment se u svom veoma jakom obliku u antropologiji i sociologiji, ali i u primenjenoj, socijalno orijentisanoj ekonomiji, zadržao do danas.⁹ Ipak, on kreira niz etičkih i političkih pitanja odnosno pitanja o uticaju etičko-političkih dilema na metodologiju istraživanja, posebno pozivajući na oprez onda, kada pretilo da diskvalifikuje čitavo ovo istraživačko polje iz domena naučnog.

U nastojanju da promislimo ta pitanja, na osnovu prethodnih iskustava rada u interdisciplinarnim timovima, u prvom koraku smo isključili idealističku potragu za ravnotežom između profesionalne etike svojih disciplina i ličnih moralnih intuicija, preferencija pa i lojalnosti. Ne samo zbog toga što naše discipline u domaćem profesionalnom kontekstu nemaju relevantne opštevažeće propise (etičke kodekse, obavezujuće odluke, smernice ili zaključke profesionalnih udruženja) već i zbog toga što smo, na osnovu iskustava i znanja, bili svesni da bi personalizacija rada u grupnom istraživačkom timu neizostavno u prvi plan istakla disciplinarnu specifičnosti (tematske, teorijske i metodološke)¹⁰, gotovo u potpunosti onemogućujući sprovođenje primenjenog istraživanja. Potvrdivši na ličnom primeru da nije moguće pomiriti istorizaciju, socijalizaciju i kulturalizaciju (dakle politizaciju) istraživanja s dobrovoljnom autocenzurom (koja predstavlja temelj asimetrične benevolentnosti), okrenuli smo se neoempirizmu.¹¹ Iako smo, vođeni postempirističkom svešću o potrebi da isključimo niz osetljivih tema iz empirijskog materijala a da mu istovreme-

⁸ V. Ribić (2007); Simonović i Milenković (2008).

⁹ V. Banerjee and Duflo (2011); Aguirre et al (2012); Stiglitz (2013).

¹⁰ S tim u vezi v. članak koji je rezultat analize teorijsko-metodoloških problema s kojima se susreću istraživači u multidisciplinarnom timu: Milenković, Jarić i Sokolovska (2014).

¹¹ Zašto je empirizam, često pobrkan s pozitivizmom i realizmom, važan? Njegov značaj leži upravo u tom brkanju, koji je decenijama postajao opšte mesto koje je sada gotovo nemoguće ispraviti (a koje ne bi ni imalo smisla ispravljati na štetu samog istraživanja, ni sa stanovišta sponzora niti sa stanovišta istraživača, a posebno ne sa stanovišta proučavanih). Finansijeri očekuju pouzdanost, dok proučavani zahtevaju poštovanje. Uobičajeno akademsko shvatanje konstruktivističkog postpozitivizma, koje počiva na antirealizmu, ne omogućava ni jedno ni drugo. Reći finansijerima da su značenja promenljiva, a proučavanima da su izmišljena, jednako je istraživačkom samoubistvu a potencijalno derogira autoritet čitavih disciplina, stoga je i neprofesionalno. Na planu društvene primene društveno-humanističkih nauka, konstruktivizam duboko delegitimira same ciljeve zbog kojih je i konstituisan, tako da se u tom smislu on ispostavlja kao kontraindikovan. Više o povratku realističkom pojmu relativizma, neophodnom za komunikaciju s javnošću i finansijerima pri primeni visoko sofisticirane teorijske nauke v. Milenković (2013). O nefundamentalističkom pojmu esencijalizma, instrumentalnom u procesu legitimacije istraživača u proučavanoj zajednici v. Milenković (2014).

no očuvamo reprezentativnost, relevantnost i opšti integritet, izvesne etičko-političke okolnosti karakteristične za činjenicu da informanti imaju sopstvenu slobodnu volju demantovala je naše nastojanje ostvarimo potpunu metodološku kontrolu pa verujemo da će rezultati našeg promišljanja biti ne samo interesantni već i praktično korisni kolegama iz brojnih društveno-humanističkih disciplina.

Odnos etičko-političkih okolnosti i dizajna istraživanja

Uticao etičko-političkih okolnosti na dizajn istraživanja promislili smo u sledećim aspektima: kreiranje uzorka; istraženost tematike; saglasnost informanata – informisani pristanak; odnos poverenja između istraživača i informanata, i nastojanje da se bilo kojoj od strana involviranih u istraživanje ne nanese šteta.

Kreiranje uzorka. Iako kreiranje uzorka načelno ni ne spada u red problema regulisanih istraživačkom etikom, već predstavlja jedan od osnovnih koraka metodološkog dizajna, u slučaju vulnerabilnih društvenih grupa koje očekuju korist od primenjenog istraživanja ono postaje značajno mikropolitičko pa i šire političko pitanje. Takvim ga čini osetljivo okruženje u kojem se istraživanje obavlja, u kojem se kreiranje uzorka iz naizgled tehničkog pitanja transformiše, pa i redukuje na problem njegove reprezentativnosti.¹² U tom smislu, pitanje uključivanja i isključivanja određenih informanata bilo bi isključivo pitanje njihove reprezentativnosti za određene pod-grupe unutar ispitivane populacije. Ipak, kada smo u obzir uzeli i etičko-politički osetljivu perspektivu, otvorila su se brojna pitanja povezana sa dizajnom istraživanja: poput onih vezanih za uspostavljanje kontakta sa odgovarajućim ispitanicima. Prema dizajnu istraživanja u fokusu ovog istraživačkog projekta bili su isključivo ispitanici romske etničke pripadnosti. Osećanje etničke pripadnosti jednoj etničkoj zajednici je subjektivni identitetski konstrukt za koji se, u društvu

¹² U slučaju vulnerabilnih grupa, pitanje reprezentativnosti uzorka ispostavilo se kao problem dijametralno suprotan standardnom metodološkom viđenju. Svesno isključivši debate o irelevantnosti uzorka u antropološkim istraživanjima ili u onim socioekonomskim istraživanjima orijentisanim na životne priče i individualizaciju životnog iskustva kroz koju se prelama analiza celokupnog društvenog konteksta, ovde smo kreiranju uzorka planski pristupili konzervativno. Ispostavilo se da nas je "stvarnost demantovala" tj. da su informanti, zapravo očekivano i nasuprot ovde razmatranoj iluziji o apsolutnoj metodološkoj kontroli, želeli da postanu deo uzorka i onda kada za to nisu bili predviđeni. Ljudi žele da uzmu učešće u istraživanju, posebno kada smatraju da bi od istraživanja mogli da imaju koristi ili da će njihova zajednica, a posebno njen identitet, samim istraživanjem biti promovisani i afirmisani. Ova etnografska činjenica poziva na izraziti oprez pri eventualnim pokušajima da se etika istraživanja homogeno standardizuje širom disciplinarnog spektra.

opterećenom traumatičnim iskustvom serije građanskih ratova vođenih u tesnoj vezi s etnokonfesionalnim konfliktima, vezuju različiti komunikacijski tabui, poput onog da nije pristojno ni politički korektno pitati bilo koga za njegovu/njenu etničku pripadnost. Ako se ovome pridoda i fenomen socijalne mimikrije koji je jedan od mogućih odgovora na društvenu isključenost pojedinih grupa, koji biraju pojedini pripadnici tih grupa kako bi poboljšali sopstveni društveni položaj, rukovodeći se idejom da će im, ukoliko se prikažu drugačije, biti bolje u širem okruženju, što je, sudeći bar prema nekim od dosadašnjih istraživanja, unutar romske etničke zajednice široko rasprostranjen fenomen (Jovanović, 2003), postaje jasno zašto je pronalaženje ispitanika i uspostavljanje kontakta sa njima tokom koga je bilo neophodno dobiti informaciju o njihovoj etničkoj pripadnosti bilo svojevrsni istraživački i etičko-politički izazov.

Osnovna postavka istraživanja je bila da život pod specifičnim okolnostima u kojima živi najveći deo romske etničke zajednice, unutar ponekad višestruko socijalno marginalizujućih društvenih okvira, mora kod individualnih članova ove zajednice i manjih supsupkulturnih grupa podsticati razvijanje određenih sposobnosti koje omogućavaju da pojedinci i zajednica kao celina prežive uprkos višestruko osujećujućem društvenom kontekstu. Namera projekta je bila da prepozna neke od ovih vitalnih mehanizama i sposobnosti koji bi potencijalno mogli biti relokalizovani iz uskih supkulturnih okvira marginalizovane svakodnevice Romskih građana i preneseni u mainstream kulturni kontekst sfere rada i zapošljavanja. Konkretnije, projekat je analizirao raznovrsne supkulturne prakse, kao što su: porodični odnosi, kultura stanovanja, kolektivni identiteti različitih romskih grupa, upotreba sopstvenog jezika, tradicionalne veštine koje nisu stečene formalnim obrazovanjem, odnos prema drugim: generacijama, pripadnicima sopstvene etničke grupe, pripadnicima drugih etničkih grupa, pripadnicima drugih društvenih grupa, odnos prema politici i kolektivnom odlučivanju i tome slično. Upravo ova relokacija i ohrabivanje pripadnika romske nacionalne manjine da osveste, prilagode i koriste već stečene sposobnosti i mehanizme, imala je za cilj, s jedne strane, da osnaži građane Rome da različite neprijateljske društvene kontekste poput onog obrazovnog i radnog na primer dožive kao manje strane i odvažnije iskorače izvan okvira društvene margine na kojoj su tradicionalno pozicionirani, a sa druge strane da obogati mainstream društveni kontekst lucidnim uvidima o kvalitetu društvenih relacija unutar njega koji su mogući samo kroz pogled sa njegove margine. Naravno, sve ovo je podrazumevalo da sami informanti tokom procesa intervjuisanja budu izloženi u relativno kontrolisanim uslovima različitim vrstama suočavanja sa sa (unutrašnjim i spoljašnjim) napetostima koje trpe njihovi identitetski konstrukti unutar šireg i užeg konteksta društvenog konteksta realnosti svakodnevice.

S obzirom na to da u pitanju nije bio projekat koji ima za cilj da pionirski istraži celokupan skriveni kulturni potencijal romske populacije, etičko-politička pitanja povezana s dodatno vulnerabilnim pod-grupama ove vulnerabilne populacije (kao što su, naprimer, hendikepirani Romi ili romska deca)¹³ ili problem preterane istraženosti populacije (i sam veoma bitan u drugim istraživačkim situacijama)¹⁴, na samom početku dizajna su isključeni pomenutom osnovnom koncepcijom projekta. Ona je, budući socijalnoteorijski, a ne tematski, odnosno populaciono definisana, unapred definisala okvir u kojem dizajn istraživanja može da se kreće, u nastojanju da sondažno obuhvati što širu problematiku, bez ulaženja u lične životne priče (čije bi istraživanje, u slučaju hendikepiranih, na primer, moralo da bude sprovedeno za to relevantnim metodama). U tom smislu celokupan uzorak kvantitativnog dela istraživanja stratifikovan je na osnovu rezultata popisa obavljenog 2011. godine u Republici Srbiji i podataka koji se odnose na populaciju Roma. Strukturu ovog poduzorka do izvesne mere je pratio i poduzorak kvalitativnog dela istraživanja koji je nastojao da prati teritorijalnu, starosnu i rodnu distribuciju ispitanika¹⁵.

Pionirski karakter projekta bio je relevantan i u drugom pod-pitanju: *problemu preterane istraženosti* romske zajednice. Romi, kao populacija u vezi s kojom se u okviru mera afirmativne akcije/pozitivne diskriminacije finansira relativno veliki broj istraživanja i društveno odgovornih projekata, tu predstavljaju posebno interesantnu temu kada je reč o povezanosti etičko-političkih pitanja s dizajnom istraživanja. Naime, u metodološkoj literaturi je odavno primećeno da preterana istraženost neke populacije vodi umanjenu metodološkog kvaliteta odgovora, smanjenoj volji informanata da daju odgovore ili da se potrudu da oni budu iscrpni, kao i mogućnosti da zbog velikog broja istraživača koji postavljaju tipska pitanja i sami odgovori postanu tipski odnosno da se informanti rutinizuju pa i "profesionalizuju" do te mere da počnu da ponavljaju odgovore za koje veruju da su "ispravni" odnosno očekivani od strane istraživača.¹⁶ Promišljajući unapred, dakle još tokom dizajna istraživanja ovaj problem, nazovimo ga *problemom preterano informisanih informa-*

¹³ S ovim problemom susreli su se istraživači "manjina u okviru manjina", posebno kada je reč o dualnim etničko-religijskim manjinama. Više o tome v. npr. Đurić-Milovanović (2010).

¹⁴ Problem preterane istraženosti, usko povezan s problemom preterano informisanih informanata, jedan je od ključnih problema metodologije terenskih istraživanja u antropologiji i sociologiji. Prepoznavan je decenijama a iskristalisan u velikim polemikama, centriranim na objektivnost istraživanja. Istraživanje ovih problema zgodno je započeti od: Clarck (2008); Sukarieh and Tannock (2013).

¹⁵ Videti više o tome u: Sokolovska (2014).

¹⁶ Više o tome v. Milenković (2003); Kovač i Milenković (2006); Kovač (2007).

nata, nastojali smo da, osim anketnog upitnika koji je sadržao standardni set referenci u pogledu socioekonomskog i porodičnog konteksta, vodič za intervju učinimo "različitim" u odnosu na prethodna istraživanja s kojima smo bili upoznati ili u kojima smo učestvovali. Ipak, stvarnost je i u ovom slučaju demantovala pokušaj potpune metodološke kontrole – ispitanici su davali rutinske odgovore, a anketari i intervjueri su morali da ulože dodatni napor kako bi izbegli pomenutu rutinizaciju. U tom smislu, zadatak intervjuera je bio da pokušaju da u razgovoru sa ispitanicima prikupe podatke povezane s određenim tematskim oblastima koje su bile u fokusu ovog istraživačkog projekta, prateći unutrašnju logiku svakog pojedinačnog ispitanika i različitih socijalnih slojeva koji se prelamaju unutar njegovog/njenog narativa o najrazličitijim socijalnim iskustvima, praksama, mišljenjima, željama, fantazijama, strastima, ubeđenjima i verovanjima. To je podrazumevalo izvesnu socijalnu kontekstualizaciju svake tematske oblasti i njeno prilagodjavanje obrazovnom nivou ispitanika, njegovim/njenim interpretativnim mogućnostima i lokalnim okolnostima unutar kojih ispitanici žive. Ovaj pristup podrazumevao je, u nekim situacijama, i dekodiranje određenih jezičkih i vrednosnih supkulturnih kodova kojima su se ispitanici služili unutar svojih narativa.

Saglasnost informanata – informisani pristanak. U samom istraživanju učešće informanata/ispitanika je bilo uslovljeno njihovim dobrovoljnim pristankom. U realnosti do mnogih ispitanika na terenu, naročito onih koji su živeli u, od gradskih sredina udaljenim i ponekad socijalno izolovanim, naseljima dolazili smo uz pomoć informanata insajdera.¹⁷ Informisani pristanak u početku nije predstavljao direktnu temu našeg razmatranja – prepušten je terenskim asistentima i učesnicima u istraživanju, posebno onim članovima projektnog tima ili terenskim asistentima koji predstavljaju trajniji ili privremeni deo zajednice. Oni su bili ti koji su obezbeđivali pristanak, dajući legitimitet samom istraživanju, razvijajući poverenje između istraživača i proučavanih, na osnovu ugleda i autoriteta s jedne, odnosno pružanjem detaljnih (a po sam tok istraživanja usporavajućih, pa i – zašto ne reći – samim informantima često besmislenih i dosadnih) informacija o njegovim ciljevima i očekivanim rezultatima. Ipak, standardizacija etičkih aspekata istraživanja stavlja poseban naglasak upravo na pitanje saglasnosti odnosno pristanka.¹⁸ Bez saglasnosti ispitanika, informisanih o svim po njih potencijalno štetnim aspektima istraživanja, istraživanje se ne smatra korektno sprovedenim u ovom pro-

¹⁷ Kontakte smo ostvarili ljubaznošću "LIGE Roma – SKRUG", na čemu im se ovom prilikom i zvanično zahvaljujemo.

¹⁸ Još je Nirnberški kodeks 1947. godine definisao saglasnost, dok je Deklaracijom iz Helsinkija 1964. godine stavila pristanak, i to pristanak na osnovu relevantnih i potpunih informacija, na centralno mesto u ovom primenjenom etičkom smislu. V. Izrael i Hej, n.d.

ceduralno-etičkom smislu. Pitanje informisanog pristanka je posebno interesantno u metodološkom smislu onda, kada informisanje ispitanika o smislu istraživanja i njegovim mogućim posledicama menja sam karakter informacija koje se od njega mogu dobiti. Ovde posebno do izražaja dolazi tenzija između potrage za istinom (informacijama koje bi informanti dali istraživačima bez distorzije do koje dovodi informisanje koje ima za cilj da obezbedi pristanak za učestvovanje u istraživanju) s jedne, i etičko-političke korektnosti (nastojanje da informanti, a posebno ukoliko su pripadnici vulnerabilne populacije, saglasno i sa svešću o implikacijama, u istraživanju učestvuju isključivo na način definisan procedurama koje i njih same štite od njih samih). Osnovni smisao ključnog značaja koji se pridaje principu poštovanja informisanog pristanka – izbegavanje situacija u kojima bi se informanti osećali obmanuto, eksploatisano, osramoćeno ili na neki drugi način derogirano – ovde je već na samom početku istraživanja izgubio primat nad opšim osećajem naručioca projekta, istraživačkog tima i posrednika (uglednih članova zajednice) da je reč o benevolentnom istraživanju koje ima za cilj da otkrije šta je to što sami Romi znaju i mogu, a što uz pažljivu pripremu i osmišljenu prezentaciju može da doprinese poboljšanju njihovog ukupnog socioekonomskog položaja. Da je briga o informisanom pristanku sledila detaljni istraživački etički protokol, etičke smernice bi prevenirale benevolenciju ugrađenu u same ciljeve projekta. Paradoksalno, a potpuno kontraintuitivno, etičko-politički izbor da se tokom samog dizajna istraživanja *ne slede* standardni protokoli o informisanom pristanku omogućila je da se proučavanima donese dobro. Jednostavnije rečeno – da smo u potpunosti sledili etički protokol, informantima bi očigledno bila naneta šteta, budući da ne bi otkrili istinite informacije o tome kako oni zaista vide sopstveni život, neophodne za dalju analizu i pisanje praktičnih politika koje imaju za cilj da taj život i unaprede.¹⁹ Ovo pitanje ostaje otvoreno za dalju debatu, mada je već na osnovu dosadašnjih iskustava jasno da ono ne bi smelo biti ignorisano u budućem radu na eventualnoj standardizaciji etičkih smernica, pa i kodeksa, sociokulturnih i socioekonomskih istraživanja.

Poverljivost. Dok smo u slučaju informisanog pristanka kao metodološki najinteresantniju temu izdvojili uticaj samog procesa dobijanja pristanka na

¹⁹ Ovo pitanje zaslužuje dalju metodološku pažnju i debatu, posebno kada je reč o implicitnoj benevolentnosti istraživanja nacionalnog identiteta i srodnih tema, u vezi s kojima proučavani po definiciji veruju istraživačima i smatraju da će o njihovoj verziji njihove stvarnosti objaviti po njih "povoljne" rezultate. Srpska etnologija je normalizovala ovo stanje još u ranim decenijama institucionalizacije. Kada je o rodnim studijama reč v. na primer o novijoj istoriji ženskog pokreta u istočnoj Evropi (Funk and Mueller, 1993) i postjugoslovenskom prostoru (Blagojević, 1998; Milić, 2002; Miškova Kajevska, 2014) koje su, ipak, proizvele razne etičko-političke interpretativne zaplete među učesnicama/informantkinjama ovih istraživanja.

tip i kvalitet informacija koje ispitanici daju, u slučaju poverljivosti, kao narednog važnog aspekta koji se tradicionalno izdvaja u etici istraživanja, metodološki nam se kao najinteresantniji čini *problem odbijanja informanata da ostanu anonimni*. Normativno posmatrano, anonimnost informanata bi u istraživanjima morala da bude podrazumevana – kao aksiom koji predstavlja garant profesionalnog integriteta. Tako su i u slučaju ovog istraživanja, na planu dizajna *očuvanje privatnosti i dostojanstva proučavanih*, iako često u koliziji s principima primenjenog istraživanja poslovično zainteresovanog za realističko sagledavanje problema i njihovo rešavanje u stvarnim društvenim kontekstima, obezbeđeni standardnim setom depersonalizatora, ugrađenim u upitnik i dodatno obezbeđenim obukom i praćenjem rada intervjuera. Ipak, proučavana stvarnost je i u ovom slučaju demantovala nastojanje na potpunoj metodološkoj kontroli. Kao problem vredan pažnje opstalo je poštovanje dostojanstva učesnika u kvalitativnom istraživanju, koji poput etnografskih informanata koji se ponose svojim iskazima o običajima i tradiciji u nastojanju da njihov identitet bude ne skriven već, naprotiv, javno objavljen, i sami nastoje da njihova razmišljanja i ideje budu uvršteni u rezultate projekta, s ponosom i kao originalni doprinos²⁰. Ovaj problem kolizije između obaveze da se podaci o ličnosti skrivaju sa željom samih proučavanih da se "za njih čuje" predstavlja noćnu moru za istraživača koji nastoji da udovolji i principima dobre istraživačke prakse i samim informantima (a predstavlja samo jedan, mada veoma važan, u nizu primera koji demonstriraju besmislenost, pa i štetnost, kopiranja etičkih standarda i procedura iz kliničkih istraživačkih konteksta u sociokulturne).

Izbegavanje nanošenja štete odnosno *nastojanje da se istraživanjem ne naudi* drugima, peti i poslednji aspekt koji ćemo komentarisati ovom prilikom, predstavlja jedan od dva centralna fokusa metodološkog dizajna koji smo informisali proceduralnom etikom. Naše nastojanje na tome da dizajniramo istraživanje tako da izvagamo štete po proučavane i koristi za sam projekat bile su praćene stalnim oprezom na paralelni fokus – etičko-političko razmišljanje o drugim članovima istraživačkog tima i involviranim institucijama. Briga o interesima proučavanih i institucija ili pojedinačnih članova istraživačkog tima načelno bi trebalo da se sprovodi uz neprekidno održavanje integriteta istraživanja. Akademski i profesionalni integritet istraživanja tako bi trebalo, na normativnom planu, da budu izvagani s interesima istraživača (i njihovih institucija) s jedne, odnosno proučavanih s druge strane. Ipak, ako integritet definišemo u užem smislu kao nastojanje da se teži otkrivanju ili neprikrivanju istine, nije bilo moguće održati akademski i profesionalni integritet a ne uvrediti proučavane, ne povrediti osećaj časti i ponosa, jednostavno – ne "povrediti ih istinom". Strateški esencijalizam, lukrativna autoviktimizacija

²⁰ V. Peel et al. (2006); Clarck (2010).

cija, etnopreduzetništvo – sve su to bile teme koje smo aksiomatski isključili iz dizajna istraživanja iako se baš u njima krije važan kuturni potencijal koji bi samoj zajednici, ukoliko bi bio široko primenjen, mogao da donese brojne koristi. Tako se Imajući u vidu da ne postoje ni profesionalni etički kodeksi niti interne institucionalne politike koji bi štitali istraživače od eventualnih neprijatnosti do kojih bi moglo da dođe istraživanjem i objavljivanjem politički nekorektna ili socijalnoteorijski nepoželjne istine o članovima jedne manjinske odn. marginalizovane populacije, odlučili smo se za *autorefleksivnu autocenzuru*.²¹

Zaključci za dalju debatu i primenu

Proširenom metodološkom analizom, koja u obzir uzima etičke i političke aspekte naučnog rada i proverava da li i u kojoj meri oni utiču na standardni dizajn istraživanja, nastojali smo da ustanovimo na koji način su etičko-politički aspekti istraživanja inkorporirani u metodologiju istraživanja marginalnih populacija? Ali šta je standard, u ovom pogledu? Standard je upravo asimetrija, dakle stanje suprotno pozitivističkom idealu istraživanja očišćenog od vrednosti i interesa, svakog (aktivističkog) afekta ili (klasne, etničke, konfesionalne ili rodne) lojalnosti u kojem, ipak, primenjena istraživanja gotovo nužno završavaju. Etičke i političke ograde, uključujući autocenzuru, već su ugrađene u metod na nivou dizajna istraživanja marginalizovanih populacija (i to je, uostalom, ključni razlog zbog kojeg se takva istraživanja često smatraju "nenaučnim", "politički orijentisanim", "nvo-naukom" pa i označavaju pogrdnim etiketama).

Ovaj metodološki osvrt imao je za cilj da ukaže na niz prividnih paradoksa do kojih dolazi kada se etika i politika istraživanja manjinskih populacija samere akademskom integritetu. Istraživanje koje smo promišljali iz te perspektive sprovedeno je između nastojanja da se standardnom istraživačkom potragom za istinom ne nanese šteta proučavanima i kolegama s jedne, i stra-

²¹ O petom aspektu, *problemima uklapanja različitih teorijsko-metodoloških preferenci istraživača* kao autora koji dolaze iz različitih disciplina v. Milenković, Jarić i Sokolovska (2014). U takvom okviru nije bilo teško opredeliti se za *adisciplinarno istraživanje*. Jednom kada smo definisali da nećemo proučavati isključivo ni začarani krug identiteta, što je tema karakteristična za sociokulturno istraživanje instrumentalizacije i esencijalizacije identitetskih pitanja u manjinskim populacijama, niti isključivo začarani krug socijalne isključenosti, neobrazovanosti i siromaštva, što je tema specifična za socioekonomska istraživanja distribucije moći u manjinskim zajednicama, problematične etičko-političke teme ustupile su mesto standardnom neoempiriističkom modelu koji programski isključuje problematizaciju aksioma etičko-politički neutralnog istraživanja. "Primenjenom adisciplinarnizmu", nazovimo ga tako, koji daje etički i politički neproblematične, neposredno primenljive rezultate.

teške autocenzure, s druge strane. U tom okviru, iz dizajna istraživanja isključena su brojna pitanja povezana s "isplativošću" identiteta ali i pitanja koja bi dovela do distorzije informacija i neuravnoteženosti rezultata, bilo od strane unapred preterano informisanih proučavanih, bilo od strane disciplinarno i teorijsko-metodološki veoma različitih članova istraživačkog tima. Sva ta pitanja, ipak, vratila su se tokom samog procesa istraživanja, na osnovu čega bi se moglo zaključiti da ona i nisu pod metodološkom kontrolom i da su u nekom smislu "svojevrsna" ovom tipu istraživanja. Konačno, ovaj fenomen "neposlušnih" aspekata istraživanja uči nas na primeru i o precenjenosti koncepta metodološke kontrole nad istraživanjem.

Videli smo kako je svesno nastojanje da se ne nanese šteta proučavanima, rukovođeno *principom asimetrične benevolentnosti*, inače tipičnim za sociokulturna istraživanja marginalizovanih populacija, kroz ovo istraživanje preispitano i iz perspektive pred-terenskih i unutarterenskih etičko-političkih nedoumica a ne samo iz perspektive naknadne brige da se objavljivanjem ili primenom rezultata istraživanja proučavanima ne nanese šteta nakon što je ono već završeno. Naime, dok standardne etičke i političke restrikcije u pogledu objavljivanja, odnosno neobjavljivanja, rezultata istraživanja među marginalizovanim populacijama zauzimaju značajno mesto u proširenoj metodologiji socioekonomskih i sociokulturnih istraživanja, njihov uticaj na sam dizajn istraživanja nije bio predmet značajnijeg razmatranja u domaćoj etnografskoj literaturi, pa se u tom smislu ova analiza može smatrati još jednim predloškom za dalju fokusiranu debatu o odnosu etičko-političkih i tradicionalno metodoloških pitanja. I tokom ovog istraživanja ispostavilo se da etičko-političke intuicije, u nedostatku konvencija, zauzimaju važno mesto u samom dizajnu istraživanja – pri izboru projektna teme i istraživačkih pod-tema, pri strukturisanju uzorka, pri selekciji ključnih informanata za kvalitativno istraživanje, a ne samo prilikom analize građe prikupljene empirijskim istraživanjem ili prilikom filtriranja rezultata za izlaganje/objavljivanje.

Razmatranje izneto u ovom tekstu, sprovedeno u realnom vremenu i tokom samog istraživanja, od samih početaka njegovog dizajna do završne faze interpretacije, kontrole i diseminacije rezultata, sugerise da autorefleksivni aparat, razvijen u standardnim antropološkim i kvalitativnim sociološkim odn. kritičko-ekonomskim istraživanjima, može biti primenjen na bilo koje terensko istraživanje još na planu samog njegovog dizajna – planiranja, pripreme i izvođenja, dakle i pre a ne samo nakon što je istraživanje sprovedeno, pa može biti od koristi kolegama pri dizajnu budućih istraživanja. To, ipak, otvara brojne probleme, povezane prevashodno s disciplinarnim, institucionalnim i individualnim preferencama kada je o integritetu istraživanja reč. Među njima, najvažniji je problem nedostatka etičko-političke regulative, kojom bi bila definisana mera, ili makar smernice za potragu za merom, koju pojedinačni istraživači ili istraživački timovi treba da izvagaju kada se, u nastojanju da

očuvaju lični, institucionalni i profesionalni integritet, nađu među dijametralno suprotstavljenim polovima potrage za istinom nasuprot poštovanju političke korektnosti/socijalnoteorijske poželjnosti. Do tada, moralne intuicije će morati da nadomeste etičke konvencije, a odgovornost za integritet istraživanja, umesto da bude formalizovana, ostaće teret pojedinačnih istraživača i istraživačkih timova, uz sve potencijalne probleme i ograničenja koja to donosi. Iz tih razloga, problemu vaganja između istine i korektnosti u ovom konkretnom istraživanju pristupili smo postempirističkom adisciplinarnošću. Uz postempirističku svest, pomirenu s činjenicom da empirizam nema alternativu u primenjenim istraživanjima, kao posebno interesantna ispostavila se adisciplinarnost – nastojanje da se uspostave vankontekstualni kriterijumi samokontrole i autocenzure koji ne bi bili disciplinarno specifični i, stoga, u koliziji s akademskim i profesionalnim standardima pojedinih disciplina, čije bi dosledno pridržavanje onemogućavalo svesno izbegavanje politički nekorektnih i socijalnoteorijski nepoželjnih tema, rezultata i interpretacija, a primenjeni i akademski rad približilo u još većoj meri, kada je o integritetu reč. Raspravi o tom nastojanju radujemo se u nekoj od narednih studija.

Literatura:

- Acker, Joan, Kate Barry and Johanna Esseveld. 1991. "Objectivity and Truth: Problems in Doing Feminist Research", u: Fonow M. M. i Cook J.A. (ur.), *Beyond Methodology: Feminist Scholarship as Lived Research*. Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press, 133-153.
- Aguirre, DeAnne, Leila Hoteit, Christine Rupp and Karim Sabbagh. 2012. *Empowering the Third Billion. Women and the World of Work in 2012*. Booz and Company. Dostupno na: http://www.strategyand.pwc.com/media/uploads/Strategyand_Empowering-the-Third-Billion_Full-Report.pdf
- Banerjee Abhijit and Esther Duflo. 2011. *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. New York: Public Affairs.
- Bat-Ami, Bar On. 1994. "Marginality and Epistemic Privilege", u: Alcoff L. i Potter E. (ur.), *Feminist Epistemologies*. London i New York: Routledge, str. 83-100.
- Blagojević, Marina (ur.). 1998. *Ka vidljivoj ženskoj istoriji: Ženski pokret 90-tih*. Beograd; Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju.
- Clark, Tom. 2008. We're over-researched here! Exploring accounts of research fatigue within qualitative research engagements. *Sociology* 42(5): 953-970.
- Clark, Tom. 2010. On "being researched": Why do people engage in qualitative research? *Qualitative Research* 10(4): 399-419.

- Đurić-Milovanović Aleksandra. 2010. Multikulturalizam i religijski pluralizam - Rumuni nazareni kao manjina manjine u Vojvodini. *Religija i tolerancija* 8(14): 357-374.
- Elborgh-Woytek, Katrin, Monique Newiak, Kalpana Kochhar, Stefania Fabrizio, Kangni Kpodar, Philippe Wingender, Benedict Clements and Gerd Schwartz .2013. *Women, Work, and the Economy: Macroeconomic Gains From Gender Equity*. IMF Staff Discussion Note. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
- Funk, Nanette i Magda Mueller (ur.). 1993. *Gender Politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York i London: Routledge.
- Hooks, Bell. 1993. "Choosing the Margine as a Space of Radical Openness", u Garry A. i Pearsall M. (ur.), *Women, Knowledge and Reality*. New York i London: Routledge, 46-56.
- Izrael, Mar i Jan Hej. 2012. *Etika istraživanja u društvenim naukama: Između etičkog ponašanja i poštovanja propisa*. Beograd: Službeni glasnik.
- Jarić, Isidora i Miloš Milenković. 2014. "Romi u Srbiji na preseku začaranih krugova siromaštva i identiteta: Preliminarni rezultati istraživanja", u: Sokolovska Valentina (ur.), *Društveni i kulturni potencijali Roma u Srbiji*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za sociologiju, Centar za sociološka istraživanja, 143-159.
- Knight George, Mark Roosa and Adriana J. Umaña-Taylor. 2009. *Studying Ethnic Minority and Economically Disadvantaged Populations: Methodological Challenges and Best Practices*. Washington: American Psychological Association.
- Kovač, Senka i Miloš Milenković. 2006. Ponovljene studije u antropologiji - van Bek vs. Griol. *Antropologija* 2: 89-109.
- Kovač, Senka. 2007. Marsel Griol i naučna preispitivanja na kraju dvadesetog veka. Beograd: Muzej afričke umetnosti.
- Milenković, Miloš, Isidora Jarić i Valentina Sokolovska. 2014. O nekim teorijsko-metodološkim problemima istraživanja romske populacije u sociologiji i etnologiji / sociokulturnoj antropologiji: Na primeru jednog tekućeg istraživanja u Srbiji. *Etnoantropološki problemi* 9(4), u štampi
- Milenković, Miloš. 2003. *Problem etnografski stvarnog: Polemika o Samoi i krizi etnografskog realizma*. Etnološka biblioteka knj. 12. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2007a. *Istorija postmoderne antropologije: Teorija etnografije*. Etnološka biblioteka knj. 24. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2007b. *Istorija postmoderne antropologije - posle postmodernizma*. Etnološka biblioteka, knj. 27. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.

- Milenković, Miloš. 2007c. "Lična jednačina istraživača" u: Mimica, Aljoša i Marija Bogdanović (ur.) *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike, 284-286.
- Milenković, Miloš. 2009. Unutar disciplinarni afiniteti postmoderne antropologije, deo I: Posledice objedinjavanja etike, politike i metodologije u kritičkoj antropologiji 1960-ih. *Etnoantropološki problemi* 4(3): 103-116.
- Milenković, Miloš. 2013. O izvorima antirealističkog pogleda na relativizam u sociokulturnoj antropologiji. *Antropologija* 13(3): 27-47.
- Milenković, Miloš. 2014. *Antropologija multikulturalizma: Od politike identiteta ka očuvanju kulturnog nasleđa*. Etnološka biblioteka knj. 80. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Milić, Andjelka. 2002. *Ženski pokret na raskršću milenijuma: Izveštaj o empirijskom istraživanju u Srbiji i Crnoj Gori, 2002*. Beograd: Seminar za ženske studije i Odeljenje za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Miškovska Kajevska, Ana. 2014. *Taking a Stand in Times of Violent Societal Changes: Belgrade and Zagreb feminists' positionings on the (post-)Yugoslav wars and each other (1991-2000)*. Doktorska disertacija. Amsterdam: Faculteit der Mmaatschappij-en Gedragwetenschappen, University of Amsterdam.
- Naumović, Slobodan. 1997. "The 'double insider syndrome' or: Is romanticist heritage the primary source of ideologies discourses in Balkan ethnology". *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu XIX - Spomenica Mirka Barjaktarovića*. Beograd: Filozofski fakultet, 319-351.
- Naumović, Slobodan. 1998. Romanticists or double insiders? An essay on the origins of ideologised discourses in Balkan ethnology. *Ethnologia Balcanica* 2: 101-120.
- Peel, Elizabeth, et al. 2006. "'It's no skin off my nose": why people take part in qualitative research." *Qualitative Health Research* 16(10): 1335-1349.
- Ribić, Vladimir. 2007. *Primenjena antropologija: Razvoj primenjenih antropoloških istraživanja u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama*. Etnološka biblioteka knj. 26. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Sen, Amartya, Stiglitz, Joseph and Fitoussi, Jean-Paul. 2010. *Mismeasuring our lives: why GDP doesn't add up: the report*. New York: New Press.
- Sen, Amartya. 1987. *On Ethics and Economics*. New York, NY: Basil Blackwell.
- Simonović, Dubravka i Miloš Milenković. 2008. Ponovno promišljanje šeme "sredstava-kao-ciljeva": Metodološki potencijali društveno angažovanog istraživanja. *Etnoantropološki problemi* 3(1):205-228.

- Sokolovska, Valentina. 2014. "O metodologiji i uzorku istraživanja Društveni i kulturni potencijali romske etničke zajednice u Srbiji", u: Sokolovska, V. (ur.), *Društveni i kulturni potencijali Roma u Srbiji*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za sociologiju, Centar za sociološka istraživanja, 7-26.
- Stiglitz, Joseph. 2013. *The Price of Inequality. How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W.W. Norton & Company.
- Sukarieh, Maysoun and Stuart Tannock. 2013. On the Problem of Over-researched Communities: The Case of the Shatila Palestinian Refugee Camp in Lebanon. *Sociology* 47(3): 494-508.
- Tepavčević, Bojan i Miloš Milenković. 2008. Antropologija i/kao primenjena etika – teorija i metod "skriveni" u etičkom kodeksu Američke antropološke asocijacije. *Etnoantropološki problemi* 3(1): 177-203.
- Žikić, Bojan. 2007. Antropološko proučavanje marginalnih društvenih grupa - metodologija terenskog rada. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 71: 39-52.
- Zuberi Tukufu and Eduardo Bonilla-Silva. 2008. *White Logic, White Methods: Racism and Methodology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Primljeno: 11.10.2014.

Prihvaćeno: 19.12.2014.

Miloš Milenković
Isidora Jarić
Ognjen Radonjić

**ON THE INFLUENCE OF BENEVOLENT ASYMMETRY ON THE
METHODOLOGICAL DESIGN OF RESEARCH, AS EXEMPLIFIED
BY AN ONGOING INTERDISCIPLINARY RESEARCH PROJECT
ON THE ROMA POPULATION IN SERBIA**

While standard ethical and political restrictions with regard to publishing or not publishing results of research conducted among marginalized populations take up a significant amount of space in the methodology of socio-economic and socio-cultural research, their influence on the design of the research itself has, up to now, not been given too much thought in the methodological curriculum of the relevant disciplines nor has it been widely considered in Serbian methodological literature. The article considers the influence of

ethical and political considerations on method, or more precisely, the design of the research, as seen over the course of an interdisciplinary project researching the Roma in Serbia. The article also gives an outline of the principle of benevolent asymmetry, articulated over the course of work on this project. The hypothesis - that method in the strict sense cannot be autonomous of ethical and political factors has been tested and confirmed, both in pre-fieldwork and post-fieldwork considerations. The analysis does not emphasize isolated typical questions posed by professional and research ethics, but their interrelationship with the conservatively understood methodological design. During the research process it was confirmed that gaining informed consent significantly distorts the type and quality of information provided by the interlocutors. Furthermore it was determined that asymmetrical benevolent research which has the objective of aiding the studied community, is significantly complicated by the refusal of certain informants, especially ones who enjoy a certain reputation in local communities, to remain anonymous. This also invites contextual adjustment of ethical standards of the research. Finally, it turned out that causing harm to the studied community can be evaded by not sticking to ethical protocols and guidelines as opposed to adhering to them as is commonplace. What merits further debate and discussion are benign self-censorship as a form of calibrated care as not to cause the informants, involved researchers and institutions harm on the one hand, and on the other postempirical adisciplinarity as a measure of bridging the gap between academic and applied research in terms of integrity.

Key words: research ethics – the principle of benevolence, politics of knowledge – asymmetry, adisciplinarity, methodology of the social sciences, minority populations – research, reflexivity, fieldwork, ethics – influence on method, applied research – self-censorship, science – political correctness, sociology – Serbia, economy – Serbia, ethnology/sociocultural anthropology – Serbia, Roma – Serbia